Hatvanéves a magyar irodalom vándorprédikátora

Bertha Zoltán köszöntése

Nem vagyok biztos benne, hogy a Bertha Zoltán hatvanadik születésnapja alkalmából összeállított *Nemzet – sors – identitás* című könyv szerkesztői tudnak róla, hogy az 1980-as években, amikor a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar irodalmi tanszéke könyvtárosaként kereste kenyerét, az ünnepelt lelkes hallgatója volt Pap Gábor művészettörténész legendás előadásainak, és hogy azóta is fogékony a csillagmítoszi hagyományok és a számmisztika iránt. Ettől függetlenül, sejtésem szerint öntudatlanul, Papp Ágnes Klára, Sebők Melinda és Zsávolya Zoltán szerkesztők olyan tudatosan komponálták meg a szóban forgó tanulmánykötetet, mintha ők maguk is Pap Gábor iskolájában cseperedtek volna föl. Játsszunk el egy kicsit a számokkal! A kötetet hárman szerkesztették, és ismerjük a latin mondást, *omne trium perfectum*, azaz minden hármasság tökéletes. Pontosan ötven szerző tiszteleg Bertha Zoltán előtt. Az egyházi évben a húsvét utáni ötvenedik napon ünnepeljük pünkösdöt (pentékosté), a szentlélek eljövetelét. A szerzőket kilenc téma, tudományterület köré csoportosították. A kilenc a három többszöröse, a középkori világképben a kozmikus szférák száma. A kilenc tematikus fejezetet azonban megelőzik a köszöntők, tehát a könyv összesen tíz részre tagolódik. A tíz pedig a beteljesedés, a tökéletesség szimbóluma, elég, ha csak a tízparancsolatra utalok. Mind a kilenc fejezet élén egy-egy költemény áll, az első és az utolsó élén is Serfőző Simoné, tehát a szerkezet keretes. Serfőző az alfa és az ómega, amit Babits óta kevés költő mondhatott el magáról. Röviden kijelenthetjük, hogy minden a tökéletesség, a kozmikus rend irányába mutat itt!

Amikor elolvastam a *Nemzet – sors – identitás*t, belém fészkelte magát a gondolat, hogy az ember tényleg luciferi lény. Beteljesedtek ugyanis Lucifernek *Az ember tragédiájá*ban elhangzott szavai: „Nem adhatok mást, csak mi lényegem." Az ötven szerző nem okozott meglepetést, mindenki önmagát, a lényegét adta.

Újfent arról a közhelyről is megbizonyosodtam, hogy egy esszé, egy tanulmány, egy kritika már témaválasztásával is, de még inkább stílusával, önarckép a szerzőről, amit akár úgy is megfogalmazhatnék, hogy korképet, súlyosabb esetben kórképet fest az írójáról. Ki merem jelenteni, hogy a *Nemzet – sors – identitás* meglepően élethű pillanatfelvétel nemcsak a magyar irodalomtudomány, hanem a magyar humán értelmiség állapotáról is. Tanulságos a szerzők korfája. A rangidős Pomogáts Béla a maga 82 évével, hárman pedig – Kántás Balázs, Korpa Tamás és Soltész Márton – 1987-es születésűek, tehát 53 év, több mint egy fél évszázad, két nemzedéknyi idő választja el őket egymástól. A stílusukat, nyelvüket pedig még több, egy egész világ! Pomogáts a magyar értekező próza hagyományait követi, világos esszényelven elemzi a magyar zsoltárhagyo-

Nemzet – sors – identitás. „Európai látszószögű magyar". Írások a hatvanéves Bertha Zoltán tiszteletére. Szerkesztette Papp Ágnes Klára, Sebők Melinda, Zsávolya Zoltán. Budapest, 2015, Károli Gáspár Református Egyetem–L' Harmattan Kiadó.

mányt, Kántás és Korpa ellenben a posztmodern tudományos – sokak szerint áltudományos – szakzsargont beszéli, egyebek között a szuperszubjektum, nyelvidiszkurzív performativitás, betűkonnexiók, effektikus működés, címbe „kikülönült" fenomén szavakat, fordulatokat használják. Az életkor azonban nem mindent eleve meghatározó végzet, a kálvinizmus szellemével összhangban úgy is mondhatnám, nem predestináció, nem eleve elrendelés. Példa erre a Kántással és Korpával egykorú Soltész Márton, aki bár maga is jól beszéli a posztmodern nyelvet, önéletrajzi elemekkel fölöslegesen habosított Winnetou-esszéjében éppen e nyelv vadhajtásainak lenyesését tűzi ki maga elé célul. Pomogáts, a vele majdnem egykorú Széles Klára és Sipos Lajos, valamint a tőlük hozzávetőleg tíz évvel fiatalabbak – Vasy Géza, Imre László, Márkus Béla, Cs. Varga István, Cs. Nagy Ibolya, Cseke Péter, Rónay László, Mezey Katalin, Szondi György – minden különbözőségük ellenére is lényegében hasonló nyelven beszélnek, lényegében hasonló módszerrel nyúlnak az irodalmi műhöz. Minden egyéni sajátosságuk ellenére – mert hiszen Szegedy-Maszák Mihály nem úgy közelít az irodalomhoz, mint Márkus Béla –, és annak ellenére is, hogy a Barta János-féle debreceni iskola és a Németh G. Béla körül szerveződött budapesti iskola jól megkülönböztethető egymástól, e nemzedék esetében még beszélhetünk nemzedéki stílusról. Képviselőiknek a köznyelvhez közel álló tudományos értekező prózanyelv az anyanyelve. Némileg kilóg közülük Kovács Árpád, aki főként az orosz formalista és szemiotikai iskolán, valamint Bahtyinon nevelkedett, de az ő különbözősége inkább csak a szabályt erősítő kivétel.

A kötetből azt lehet leszűrni, hogy a mai középnemzedéknek, a negyven-ötven éveseknek már nincs egységes nemzedéki stílusa. Jó példa erre Sturm László (1967) és a tőle egy évvel fiatalabb Zsávolya Zoltán (1968). Sturm a hagyományos irodalomtörténeti, kritikai hagyományokat folytatja Komáromi Jánost újra felfedező érdekes tanulmányában, Zsávolya pedig az utóbbi években újra felfedezett, de ennek ellenére a magyar próza második vonalába tartozó Tormay Cécile-ről ír a posztmodern esztétika elvárásainak minden szempontból megfelelő stílusban. Kettejüket életkorban csak egy év választja el, de stílusukban, világlátásukban oly messze állnak egymástól, mintha nem is egy bolygón élnének. Ehhez a nemzedékhez tartozik Papp Ágnes Klára is, aki Zsávolyával egy évben született, és aki Weöres Sándor és Kosztolányi nyelvfelfogásáról értekezik a Zsávolyáénál kevésbé ortodox, de csak a szakemberek számára követhető tudományos nyelven. Török Lajosról hasonló mondható el. Megkockáztatom tehát azt az állítást, hogy a munkamódszerbeli nagy szakadás az 1945 táján született nemzedék tanítványaiban következett be. Sturm László és Zsávolya Zoltán nemzedékétől kezdődően nemzedéki stílusról már nem, csak irodalmi iskolákhoz tartozásról beszélhetünk.

Az ötven szerző témaválasztásával is igyekezett kifejezni Bertha Zoltán iránti tiszteletét, többnyire olyan témához nyúlt, amelyik közel áll az ünnepelthez. Tizenhárom írás Bertha fő kutatási területét, az erdélyi irodalmat és kultúrát tárgyalja. Egyébként az ötven szerzőből hét Erdélyben él, vagy erdélyi gyökerei vannak. Imre László Reményik Sándor szerepverseiről és utalásrendszeréről ír nagy háttértudással, a rá mindig jellemző szakszerűséggel. Az Erdélyből elszármazott Tompa Zsófia azt vizsgálja, hogy Tompa László versmotívumai kinél, hogyan élnek tovább, milyen metamorfózison mennek át. Eddig is tudtuk, hogy a szocialista rendszer évtizedeiben Romániában és Szlovákiában tűzzel-vassal igyekeztek megfosztani nemzeti identitásuktól a magyarokat úgy is, hogy megfosztották őket magyar nevüktől. A szlovákiai magyar nők nevéhez kötelező volt hozzáragasztani az „-ová" végződést. Az erdélyi magyarok úgy védekeztek nevük elrománosítása ellen, hogy

olyan ősi magyar keresztnevet adtak gyermekeiknek, amelyiknek nem volt román megfelelője. Arról azonban csak most, Tapodi Zsuzsa csíkszeredai irodalomtörténésztől értesültem, hogy némely vidéken az ilyen nevek mellé a román anyakönyvvezetők automatikusan hozzáírták a Pompiliu nevet. Tapodi Zsuzsa mindezt Böndör Pál vajdasági magyar író regénye kapcsán mondja el. Bár a titói Jugoszláviában jobb volt a helyzet, mint Romániában és Szlovákiában, a szellemes regényből kiderül, hogy Böndör keserves és reménytelen küzdelmet vívott családi neve „ő" betűiért. Szász László Sütő András *Csillag a máglyán* című drámája recepciójának eddig ismeretlen tényeit tárja fel: az erdélyi magyar református egyház megtiltotta a teológus hallgatóknak, hogy megnézzék a drámát, mivel Kálvint nem az egyház tanításával összhangban ábrázolja. Cseke Péter szintén eddig nem kutatott témához nyúlt, levéltári források alapján Páskándi Géza Kriterion kiadóbeli szerkesztői munkásságát mutatja be.

Bertha Zoltán szellemi égboltján Németh László az egyik állócsillag, róla szóló tanulmányai 2005-ben *Világképteremtő enciklopédizmus. Tanulmányok Németh Lászlóról* címmel önálló kötetben is napvilágot láttak. Természetesnek tekinthetjük tehát, hogy külön fejezet jut neki. Ekler Andrea Németh László Petőfi-képének alakulásáról írott dolgozata azért felkavaró, mert Bóka László kivételesen nemtelen támadásának felidézésével újabb adalékkal szolgál Illyés Gyula naplóbejegyzéséhez (1943. november 6.), hogy tudniillik „Németh olyan üldöztetési mániás, akit véletlenül valóban üldöznek". Pénzes Tiborc Szabolcs dolgozata a kötet egyik filológiai nyeresége. Hagyományos, sok munkát igénylő filológiai nyomozással az Apáczai-dráma történeti forrásait tárta fel. Kiderítette, hogy Németh László több ízes fordulatát szó szerint vette át XVII. századi forrásaiból. Ezek szerint Németh László ötven évvel megelőzte a posztmodern szerzőket, ő már 1955-ben vendégszövegeket illesztett be a művébe. Azon sem lepődnék azonban meg, ha az ő esetében ez nem helyénvaló vendégszövegnek, hanem plágiumnak minősülne!

Nagy László és testvére, Ágh István is önálló fejezetet kapott. Vasy Géza Nagy Lászlónak a szülőföldhöz, a szülőhazához való kötődéséről ír líraian, napjaink időszerű gondjaira is figyelve, Szondi György pedig – mily meglepetés! – a költő bolgár kapcsolatairól. Jánosi Zoltán, a Nagy László-i mitológia legjobb ismerője ezúttal öcscséről, a „mítosztáncoltató" Ágh Istvánról szól a tőle megszokott magas színvonalon. Márkus Béla, Bertha Zoltán mellett, az erdélyi magyar irodalom legjobb ismerője nem erdélyi témával szerepel a köszöntők között, hanem az Ágh Istvánról időközben már meg is jelent monográfiája egyik fejezetével.

Két olyan tudományág képviselői is szóhoz jutottak a kötetben, amelyeknek Bertha Zoltán csak közvetve művelője: a nyelv- és a történettudomány. Heltainé Nagy Erzsébet Sinka István archaikus nyelvéről értekezik, Makkai Béla pedig a regáti szórványmagyarság anyanyelvi iskoláztatása érdekében tett XX. század eleji kormányzati erőfeszítésekről. Hermann Róbert mi másról írhatna, mint 1848–1849-ről, és újra bebizonyítja, hogy mindent tud a szabadságharcról. Fűzfapoéták Görgeyt átkozó verseit kutatta fel korabeli, nehezen hozzáférhető lapokban, amelyek ugyan születésük pillanatában is olvashatatlanok voltak, de hűen tükrözték az elkeseredett korhangulatot.

Külön kell szólni Deák-Sárosi Lászlóról, aki költő és gitárművész, de ezúttal történészként mutatkozik be. A XIX. században, a nemzeti ébredés korában teljesen természetes volt, hogy a költők megverselték a nemzeti história fontosabb eseményeit. Petőfi verseiben végig tudjuk követni az 1848–49-es szabadságharc krónikáját az 1848. szeptemberi pákozdi csatától (*Fut Bécs felé Jellasics, a gyáva*) egészen az 1849-es vízaknai csatáig (*Négy nap dörgött az ágyu / Vízakna s Déva közt*). Kortárs költőink

azonban nagyon ritkán nyúlnak történelmi témához, és ezzel akarva-akaratlan a globalista, uniformizáló erők kezére játszanak, amelyek mindent elkövetnek a történelmi tudat gyengítése érdekében. Éppen ezért egészen kivételes dolog, hogy valaki hősköltemény írjon Erdély Mohácsáról, az 1603-as brassói csatáról, Székely Mózesről, az egyetlen székely származású erdélyi fejedelemről. Egy ilyen vállalkozáshoz valószínűleg Székelyföldön kell születni. A Bertha-kötetben a költő asztaláról lehullott morzsákat, forgácsokat tárja elénk. Ismeretterjesztő, kis történelmi esszéjéből azonban a diákok többet megérthetnek Erdélyről és a székelyek különleges státusáról, mint vaskos monográfiákból.

A szerzők névsorából az is látszik, hogy Bertha Zoltánt nemcsak a szűk szakma, az irodalomtörténészek, nem is csak a rokon tudományok képviselői, nyelvészek, történészek becsülik meg, hanem művészek is: a kötetben tizennégy költőt számoltam össze. Vannak köztük olyanok is – Deák-Sárosi László, Nyilasy Balázs, Zsille Gábor, Falusi Márton, Korpa Tamás, Szondi György –, akik ezúttal nem költőként, hanem tanulmányíróként, publicistaként szólalnak meg.

Szeretem költők prózáját olvasni, mert nem tudnak kibújni a bőrükből, költők maradnak prózaírás közben is: képeikben, hasonlataikban, metaforáikban. Nem annyira „prózaiak", mint a prózaírók. Ilyés prózájának is az az egyik fő varázsa, hogy költői. Falusi Márton kötetbeli cikke nemcsak a globalizáció időszerű veszélyeit feszegető gondolataival fogja meg az olvasót, hanem mondatai költőiségével is.

Ötven szerzőt lehetetlenség tárgyalni, egy valamiről azonban dióhéjban bár, de mindképpen szót kell ejteni: a nyelvhelyességről, a nyelvhasználatról. A nyelv állapota a nép szellemi állapotát tükrözi. Nekünk nemcsak az isten, hanem a nyelvünk is erős várunk, részben a nyelvünknek köszönhetjük, hogy a világ kohója nem olvasztott fel bennünket, ezért óvnunk kell nyelvünk tisztaságát. Tudom, manapság ez nem divat, nem „trendi", sőt „ciki". Manapság az ilyesmit fölösleges aggodalmaskodásként, magyarkodásként, a vészmadár károgásaként szokás megbélyegezni. A nyelv – mint mondják – éli a maga életét, öntisztuló, ebbe nem szabad beleavatkozni. Ennél még sokkal radikálisabb vélemények is elhangoznak, ezért a megfélemlített nyelvvédők hallgatnak. Ezen azonban túl kell lépnünk. A Bertha-kötet szerkesztőinek sem ártott volna szigorúbbnak lenniük. Egy ilyen igényes kötetből föltétlenül ki kellett volna gyomlálni az olyan magyartalan fordulatot, mint a „tudható be". A kötetben alapos tanulmány veszi górcső alá a magyar nyelv legújabb neologizmusait. Sajnos, kötetünk neologizmusairól is lehetne tanulmányt írni. Csak pár példát említek: *hagyományosság, konvencionálisság, cselekményérdekeltség, konklúziómondatok, fonákosan, újrakontextualizál, találkoztatás, effektikus működés, valaminek a 'tartalmazottja'* (főnévként), *kikülönült, létezhetőség*. Persze, megértjük őket, de a magyar nyelvben nincsenek ilyen szavak, fölösleges így eredetiségre törekedni. A magyar nyelv bámulatos hajlékonyságát, erejét az igéknek köszönheti. Sajnos, igéink háttérbe szorultak, és angolszász hatásra mindent fölöslegesen főnevesítünk. Rengeteg fölösleges idegen szó is csúfítja a szövegeket, ha van pontos magyar megfelelőjük, nincs rájuk szükség!

Egy két jegyzet, pontosítás sem ártott volna. A *Boldogasszony Anyánk*nak nem a Petőfit Egerben vendégül látó Tárkányi Béla a szerzője, ő csak igazított a jó száz évvel korábban, 1715 táján Lancsics Bonifác bencés szerzetes tollából született Máriaének szövegén.

A szerkesztők figyelmességét dicséri viszont a könyvborító, amely az ünnepelt édesapjának, idős Bertha Zoltán teológus, irodalomtörténész, tanár szép festményének a felhasználásával készült, és a szeretett alma matert, a Sárospataki Református Kollégiumot ábrázolja télvíz idején.

Rimbaud sora, a *Modernnek kell lenni mindenestül*, Somlyó György könyvcíme révén került be a köztudatba. Ma a modernség egyik ismérve, sőt előfeltétele a gender-problematikához való viszony. A *Nemzet – sors – identitás* ebből a szempontból is mindenestül modern, nagyon jók ugyanis a gender-arányok, az ötven szerzőből tizenhét nő.

Köztudomású, a kötetben is van rá utalás, hogy a magyar kultúra, a magyar irodalom kettészakadt, kétféle tábor, ízlés, világnézet, érdek, két írószövetség, két művészeti akadémia feszül egymásnak a párbeszéd legkisebb esélye nélkül. Ha nagyon akarjuk, a *Nemzet – sors – identitás*-ban is nyomára bukkanhatunk ennek, de mégis azon kivételesen ritka könyvek közé tartozik, ahol a két értékrend nem egymásnak feszül, hanem békésen egymás mellett él. Meggyőződésem, hogy ez az ünnepelt, Bertha Zoltán érdeme. Róla mindenki tudja, hogy nemcsak szóban, hanem egész életével, magatartásával is milyen értékeket vall és képvisel. Ő sohasem rejtette véka alá nemzeti elkötelezettségét. Ennek ellenére azok is tisztelik, akik nem egészen úgy gondolkodnak, mint ő, nem pontosan úgy elemeznek egy verset, novellát, regényt, mint ő, nem azokért az írókért rajonganak, mint ő. Megtanultuk az Írásból, hogy az Úr kiköpi szájából a langyosat, Bertha Zoltán azonban nem langyos. Sokkal inkább arról van szó, hogy megértéssel, tisztelettel közeledik minden embertársához, azokhoz is, akik nem úgy látják a világot, mint ő, és ennek a kölcsönös tisztelet a jutalma. Személyiségével, figyelmességével, tapintatával, ne féljünk kimondani, embertársai iránti szeretetével a *Nemzet – sors – identitás* lapjain sikerült egyesítenie a magyar szellemi élet képviselőit. Bertha Zoltán türelmes ember – ma úgy mondják: toleráns –, nem ideológiák, világnézetek alapján osztályozza barátait, tanítványait, munkatársait. Nem egymástól elválasztani, hanem összekapcsolni akarja az embereket és az országhatárokkal szétszaggatott magyarságot is. Ezért járja fáradhatatlanul, a vándorprédikátorok hitével és szívósságával a Kárpát-medencét, és terjeszti a magyar kultúrát. Ezt a példátlan erőfeszítést, áldozatvállalást érzik és becsülik benne barátai és munkatársai, ezért tisztelegnek előtte ezzel a gazdag, tartalmas kötettel.

Babus Antal

BABUS ANTAL (1960) irodalomtörténész, könyvtáros. Debrecenben végzett magyar–orosz szakon, ugyanott szerzett PhD-fokozatot. Az MTA Kézirattárának osztályvezetője.